

ӘОЖ 338.22

ҚАЗАҚСТАН ҮШІН «ЖАСЫЛ» ЭКОНОМИКАНЫҢ БАСЫМДЫҚТАРЫ

Самархан Гүлия Айдосқызы

guliya.samarkhan23@gmail.com

3 курс студенті, «Қаржы» кафедрасы, Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУНұр – Сұлтан қаласы, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі - Жағыпарова А.О., э.ғ.к., қауымдастырылған профессор

Соңғы бірнеше онжылдықта экономикалық даму тез қарқынмен жүрді, адамның өмір сүру сапасының стандарттары жақсарды, демографиялық өсу қарқыны жеделдеді, бұл табиғи ресурстардың сарқылуына әкелді. Бүгінгі таңда өнеркәсіптік экономикалық өсуден болатын экологиялық шығындарға байланысты әлемнің көптеген елдері тұрақты дамудың әртүрлі тұжырымдамаларына, әсіресе «жасыл» экономика моделін қолдануға көшуде.

«Жасыл» экономикаға ауысу барынша үлкен танымалдыққа ие болып келеді және ауқымды қызығушылық тудырады. «Жасыл» экономика бірінші кезекте экономикалық прогреске жағдай жасайды және келесілерді қамтамасыз етеді:

- ішкі жалпы өнімнің өсімі;
- елдің табыстарын ұлғайту;
- елдегі жұмыссыздық көрсеткіштерін азайта отырып, жаңа жұмыс орындарын құру.

Жасыл қаржы - бұл экологиялық таза, энергия тиімді және төмен көміртекті жобаларды іске асыруға бағытталған инвестициялар және басқа да қаржы құралдары. Жасыл қаржыландырудың негізгі құралдары-жасыл облигациялар, жеңілдетілген несиелер, жасыл жобаларға субсидиялар және басқалар. Көрсетілген қаржы құралдары жасыл жобалардың дамуына мүмкіндік береді, бұл стандартты қаржы жағдайларында мүмкін емес. Бұл жерде

«жасыл» экономикаға ауысу климаттың өзгеруі, пайдалы қазбалардың сарқылуы және су ресурстарының тапшылығы сияқты жаһандық қауіптен тәуекелдерді төмендетеді.

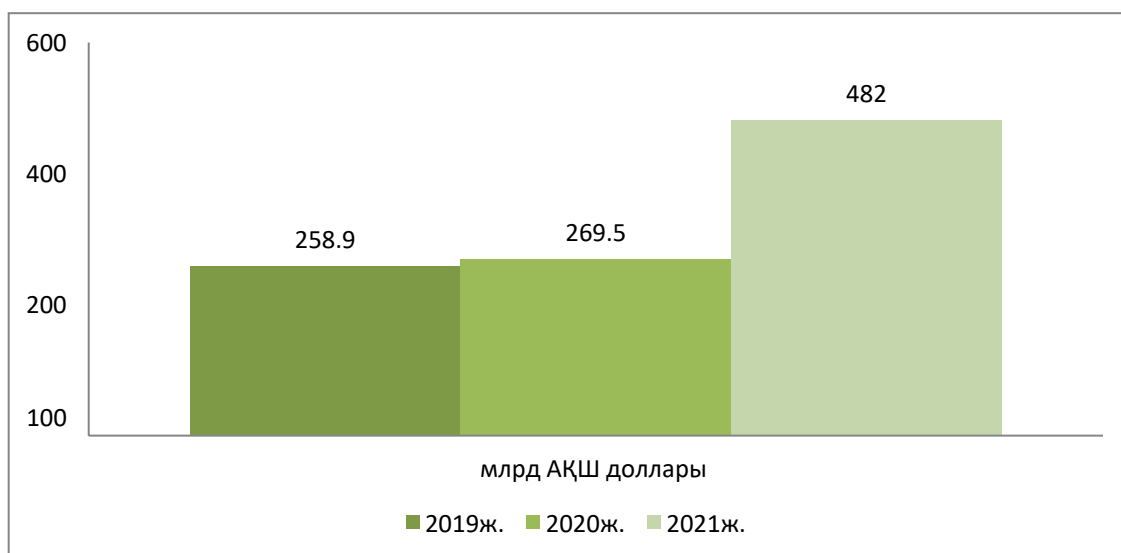
«Жасыл» экономиканы дамыту бағдарламасы аясында Қазақстан экономиканың 10 шешуші секторына құралдарды инвестициялауды жоспарлайды: ауыл шаруашылығы; тұрғын үй-коммуналдық шаруашылығы; энергетика; балық аулау; орман шаруашылығы; өнеркәсіп; туризм; көлік; қалдықтарды кәдеге жарату және қайта өңдеу; су қорларын басқару.

Жасыл кредиттер – ESG тұрақты даму тұжырымдамасының (environmental, social, governance – компаниялардың қоршаған ортаға әсері, олардың әлеуметтік жауапкершілігі, корпоративтік басқару сапасы) бір бөлігі. Әлемдік ауқымда ESG қаржыландыру көздері айтарлықтай өсуді көрсетеді.

Әлемдік тәжірибеде облигацияларды шығару арқылы «жасыл» жобаларды қаржыландыру айтарлықтай кең таралған. 2020 жылдың қаңтар-желтоқсан айларында

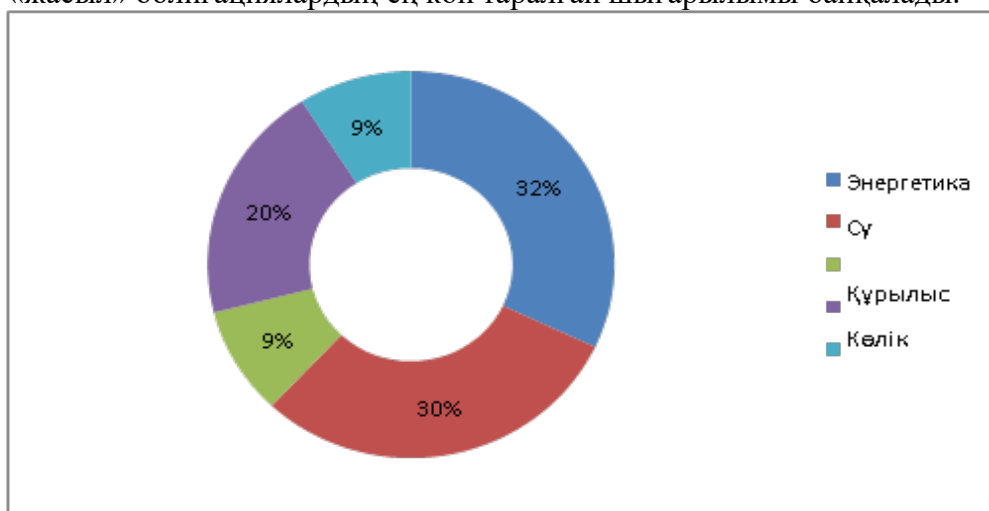
«жасыл» облигациялар шығарылымы 269,5 млрд АҚШ долларын құрады. АҚШ. Жалпы, 2021 жылы өндіріс көлемі 178,8% - ға артып, 482 млрд. АҚШ. Соңғы бес жылда «жасыл» облигациялар шығарылымы өсуде, бұл осы нарықтың жоғары даму қарқынын көрсетеді.

«Жасыл» бондтарды шығару бағыттары бойынша ең үлкен үлесті энергетика, Құрылыс және көлік алады.

Сурет 1. Әлемдік нарықта шығарылған «жасыл» облигациялар көлемі
Ескерту: [1] дереккөзі негізінде автормен құрастырылды.

Қаржыландырудың бұл түріне сұраныс төмен тәуекелді облигациялар мен экологияның сақталуына инвестиция салуға деген ұмтылыс арқылы инвесторлар портфелін әртараптандыруға байланысты. АҚШ, Қытай, Франция, Германия және Нидерланды сияқты елдерде «жасыл» облигациялардың ең көп таралған шығарылымы байқалады.

Сурет 2. «Жасыл» инвестициялардың құрылымы
Ескерту: [1] дереккөзі негізінде автормен құрастырылды.

Қазақстанға келетін болсақ, 2013 жылы 2050 жылға дейін жасыл экономикаға көшу жөніндегі тұжырымдама қабылданды, оның шеңберінде бірқатар жобалар іске асырылуда. Жасыл бастамаларды қаржыландыруда халықаралық донорлар, ең алдымен ЕҚҚДБ мен ЕДБ негізгі рөл атқарады. Бұл тұрғыда Қазақстан қоршаған ортаны қорғау жөніндегі бастамалар мен жасыл технологияларды халықаралық даму банктері қаржыландыра бастаған басқа елдердің жолын кесіп өтуде.

Егер жасыл облигациялар туралы айтатын болсақ, қазіргі уақытта инвесторлар ұзақ мерзімді инвесторлар үшін энергетика жеткілікті қызықты болғанына қарамастан, ЖЭЖ жобаларын қаржыландыру үшін бұл құралды пайдаланбайды. Ал Қазақстан оларды қолайлы заңнамамен және осындай жобаларды құрылымдау бойынша құралдардың болуымен тартады. Жасыл қаржы құралдары - бұл капитал нарығының құрамдас бөлігі,

бұл қаржы құралдары желісінің кеңеюі және сәйкесінше шетелдік инвесторлар үшін таптырмас мүмкіндік, өйткені «жасыл» экономика Батыс Еуропада, Солтүстік Америкада жақсы дамыған, ал қазіргі таңда Оңтүстік-Шығыс Азияда белсенді дамып келеді. Сондықтан АХҚО уақыт ағымымен өз алаңында жасыл қаржының дамуына назар аударады.

АХҚО жасыл қаржы орталығы 2018 жылғы 1 маусымда Қазақстан мен Орталық Азия өңірінде жасыл қаржыны дамыту және ілгерілету үшін құрылды. Орталық әлеуетті эмитенттерге, инвесторлар мен нарық ойыншыларына АХҚО биржасында жасыл облигацияларды шығаруға дайындық мәселесі бойынша алғашқы көмек көрсетеді.

АХҚО жасыл қаржы орталығы эмитенттердің жасыл облигацияларға міндетті сыртқы шолуды ұсынуға байланысты шығыстарын жабады [2].

Қазақстан енді ғана жасыл қаржыландыру бағытындағы жұмыстарды қолға ала бастады. Осылайша, 2020 жылдың тамыз айының басында «Даму» Қоры АІХ-те жаңартылатын энергия көздеріне инвестициялау тәуекелдерін төмендету бойынша БҰҰДБ-мен келісім шеңберінде 36 ай айналыс мерзімімен 200 млн теңгеге «жасыл» купондық облигацияларды тіркеуді және шығаруды жүзеге асырды. Бұл орналастыру Биржаның

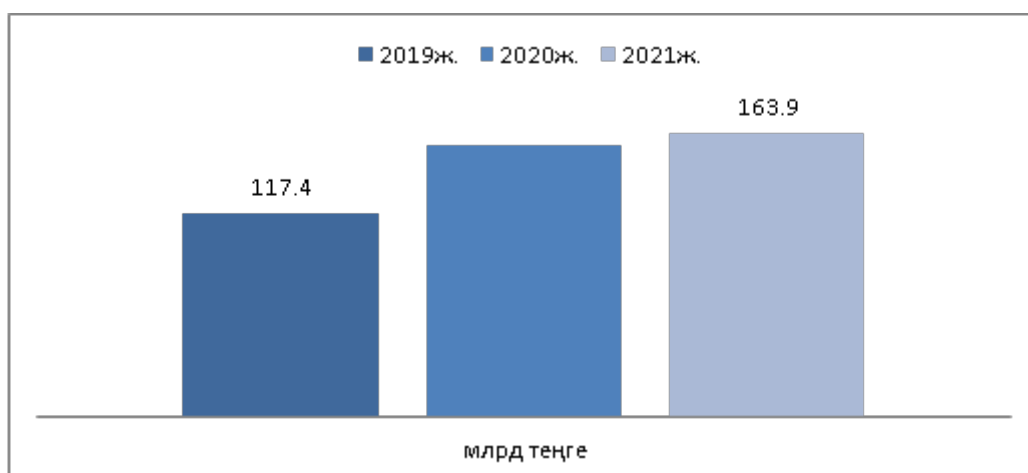
«жасыл» облигацияларының ережелеріне сәйкес келетін бағалы қағаздардың бірінші листингі және Қазақстандағы «жасыл» облигациялардың бірінші листингі болды. Тартылған қаражат

«Даму» Қорының «жасыл» облигациялар саласындағы саясаты шеңберінде ЖЭК шағын ауқымды инвестициялық жобаларын іске асыратын шағын және орта бизнес субъектілеріне одан әрі кредит беру мақсатында екінші деңгейдегі банктер мен микроқаржы ұйымдарында орналастырылатын болады.

Сондай-ақ, 2020 жылы Азия Даму Банкі KASE-де \$32 млн мөлшерінде жасыл облигациялар орналастырды.

Қазақстанда «жасыл» қаржыландыру белсенді дамуда: қоршаған ортаны қорғауға бағытталған инвестициялар сомасы бір жылда 33,8% - ға ұлғайды.

2021 жылдың қаңтар–желтоқсан айларында қоршаған ортаны қорғауға бағытталған инвестициялар 4,3% - ға, 163,9 млрд теңгеге дейін өсті. Салыстыру үшін: 2020 жылдың ұқсас кезеңінде сектордағы инвестициялар 157,1 млрд теңгені құрады, оған қоса бір жыл ішінде 33,8% - ды құрады. Бұл қаражат атмосфераға ластаушы заттардың шығарылуымен, ластаушы заттарды кәдеге жаратумен және т. б. байланысты мәселелерді шешуге бағытталған.

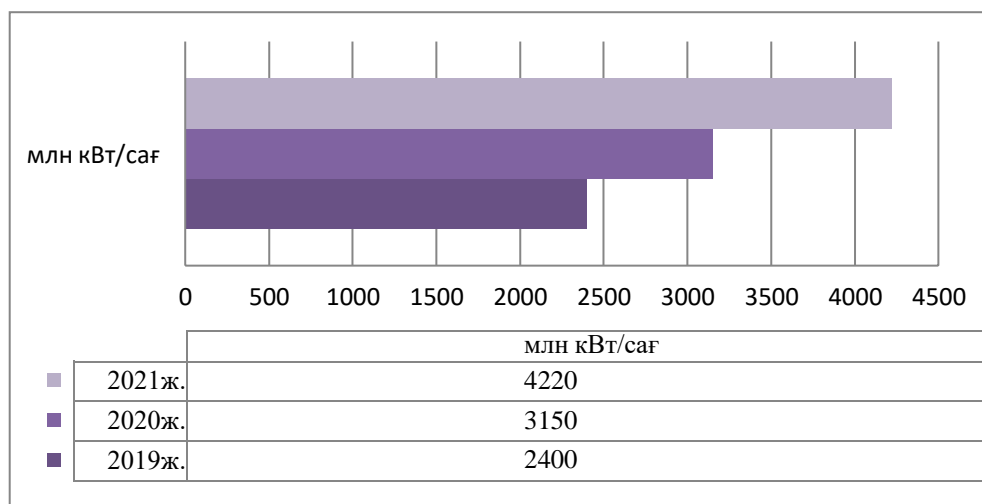
Сурет 3. Қоршаған ортаны қорғауға бағытталған инвестициялар
Ескерту: [3] дереккөзі негізінде автормен құрастырылды.

Жақында Қазақстанда ЖЭК саласына инвестициялар тартудың жаңа мүмкіндігі пайда болды. Қаржыландырудың балама көзі – «жасыл» облигациялар шығару. Енді инвесторларды тарта отырып, «жасыл» облигацияларды шығаруды және орналастыруды

АХҚО базасында жүзеге асыруға болады. Ол үшін АХҚО биржасы — Astana International Exchange AIX — барлық қажетті инфрақұрылымға ие.

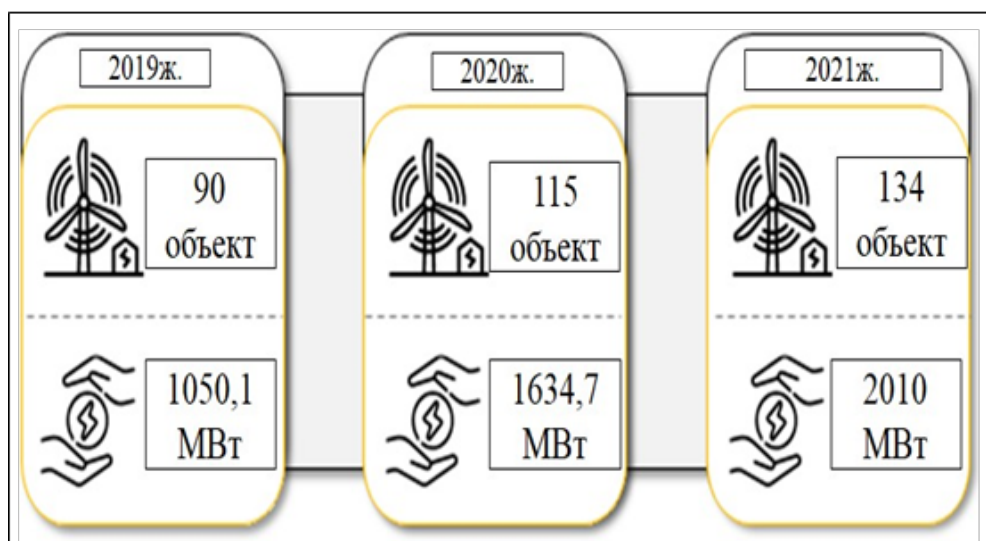
Қазақстан Республикасының «жасыл» экономикаға көшуі жөніндегі тұжырымдама шеңберінде негізгі стратегиялық міндеттердің бірі электр энергиясының баламалы көздерінің үлесін 2030 жылға қарай 30% — ға және 2050 жылға қарай 50% - ға жеткізу болып табылады. Осы мақсаттарға қол жеткізу үшін қаржыландыру көлемін, оның ішінде инвестициялар тарту арқылы ұлғайту қажет. Әзірге ЖЭК жобалары қаржыландыру көздерінің шектеулі және айтарлықтай тар шеңберіне ие.

Қазақстан Республикасының «жасыл» экономикаға көшуі жөніндегі тұжырымдама шеңберінде негізгі стратегиялық міндеттердің бірі электр энергиясының баламалы көздерінің үлесін 2030 жылға қарай 30% — ға және 2050 жылға қарай 50% - ға жеткізу болып табылады. Осы мақсаттарға қол жеткізу үшін қаржыландыру көлемін, оның ішінде инвестициялар тарту арқылы ұлғайту қажет. Әзірге ЖЭК жобалары қаржыландыру көздерінің шектеулі және айтарлықтай тар шеңберіне ие.

Сурет 4. ЖЭК объектілері өндіретін электр энергиясының көлемі
Ескерту: [4] дереккөзі негізінде автормен құрастырылды.

Елімізде жаңартылатын энергия көздері нарығын дамытудың айтарлықтай өсуі оң сәттердің бірі болып табылады. Қазақстанда 2022 жылдың басындағы деректер бойынша жалпы белгіленген қуаты 2010 МВт болатын жаңартылатын энергия көздерінің (ЖЭК) 134 объектісі жұмыс істейді. Осы объектілердің электр энергиясын өндіру көлемі (күн электр станциялары (СЭС), жел электр станциялары (ЖЭС), биогаз станциялары (БГС), шағын СЭС) 2021 жылы 4 220,3 млн.кВтс құрады.

Сурет 5. Қазақстандағы ЖЭК объектілерінің саны
Ескерту: [4] дереккөзі негізінде автормен құрастырылды.

2022 жылдың соңына дейін жиынтық қуаты 290,6 МВт болатын 10 объектіні пайдалануға беру жоспарлануда.

Банк секторы үшін жасыл қаржыландыруға кіру банктік қызметтерді цифрландырумен салыстырылатын жаһандық қадам болып табылады.

2021 жылғы шілдеде ЕҚҚДБ мен ЦентрКредит Банкі (ЦКБ) Жасыл экономика бойынша \$20 млн.мөлшеріндегі кредиттік желіге қол қойды, бірлескен іс – қимылдың мақсаты-экологиялық материалдар мен ресурс үнемдеуші технологияларды пайдалана отырып, бизнес пен тұрғын үй объектілерін энергия тиімді жаңғыртуды қаржыландыру. Жаңа технологиялар мен материалдарға деген сұранысты арттыру үшін арнайы өтемақы төленетін болады. Осындай мақсаттарға әрбір қарыз сомасының 10 немесе 15% мөлшерінде кэшбэк немесе қарыз қаражатының көмегімен жүргізілген энергия тиімді жаңғыртуға инвестицияларды көздейді.

Қазіргі уақытта ЦКБ кредит беруге әлі кіріскен жоқ. Қызметкерлерді оқыту және кредиттік рәсімдерді пысықтау жүргізіледі. Бірақ, банктен хабарлағандай, қарыз алушы үшін соңғы мөлшерлеме 14% - дан аспайды. Қарыз алушы «Бизнестің жол картасы – 2025» бағдарламасына қосымша қатысқан жағдайда мөлшерлеме 6% - ды құрайды. Верификациялаумен (кредиттелетін жобаның кредиттеудің жасыл стандарттарына сәйкестігін тексерумен) GEFF өкілдері айналысады. Клиент үшін рәсім толығымен тегін болады.

GEFF-жасыл технологиялардың қолжетімділігін қамтамасыз ету үшін ЕҚҚДБ-ның Қазақстандағы жасыл экономиканы қаржыландыру жөніндегі пилоттық жобасы. Жоба 2020 жылдың қыркүйегінен бастап жұмыс істейді және 2023 жылдың мамырына дейін аяқталуы керек. 2020 жылдың қазан айында ЕҚДБ KMF микроқаржылық компаниясына GEFF бағдарламасы аясында теңгелік баламада \$5 млн сомасына кредит берді.

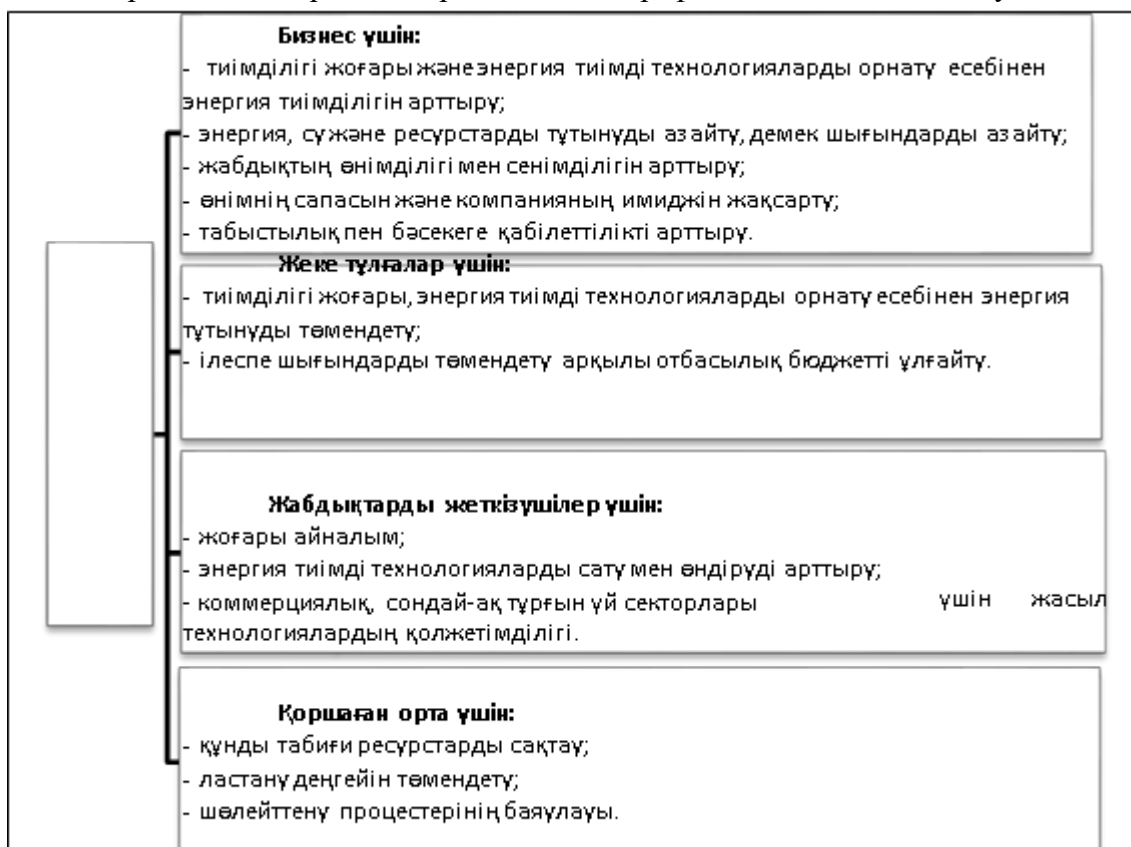
Қазақстанда «жасыл» экономиканы (GEFF) қаржыландырудың пилоттық жобасы азаматтарға өз үйлеріндегі жайлылықты жақсарту үшін, ал кәсіпорындарға жоғары өнімді технологиялар мен практикалар есебінен олардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін қаржыландыруды, консультациялар мен гранттарды қамтиды.

GEFF бағдарламасы жасыл технологияларға инвестицияны қаржыландыруды қамтамасыз ету арқылы осы көшуді қолдайды, яғни:

- Энергияны барынша азайтатын технологиялар;
- Жаңартылатын көздерден энергия өндіретін технологиялар;
- Су ресурстарын қорғау технологиялары.

GEFF келісімі бойынша ЕҚҚДБ жергілікті қатысушы қаржы институттарына жеке қарыз алушыларды қаржыландыру үшін несие береді. Қаражат ЕҚҚДБ-ның «Жасыл экономикаға» көшу бағдарламасына, парниктік газдар шығарындыларын азайту және энергия тиімділігін арттыруға арналған кешенді стратегияға сәйкес климатқа теріс әсерді барынша азайтатын жобаларды инвестициялауға жұмсалады.

Қазақстанда GEFF-ті серіктес банктер мен олардың клиенттеріне «жасыл» жобаның бүкіл өмірлік циклі бойында өз сыныбындағы үздік технологияларды пайдалана отырып, тікелей қолдау мен консультациялар ұсынатын инженерлерден, экология, қаржы және маркетинг жөніндегі сарапшылардан тұратын консультанттардың мамандандырылған тобы қолдайды. Серіктес банктер мен олардың клиенттері үшін техникалық қолдау тегін [5].

Сурет 6. GEFF бағдарламасының артықшылықтары
Ескерту: [5] дереккөзі негізінде автормен құрастырылды.

Қазақстандық реттеуші қаржы секторының әлемдік жасыл капитал нарығына кіруін жеделдетуге тырысуда. ҚР ҚНРДА жасыл облигацияларды тіркеу ережелерін әзірледі. Құжат Эмитенттің ESG қағидаттарына сәйкестігі туралы ақпаратты ашуын көздейді. Сонымен қатар, реттеуші Әлеуметтік және басқа да тұрақты облигацияларды еркін шығару және айналысқа шығару үшін заңнамаға түзетулер дайындады. Түзетулер ағымдағы жылдың қыркүйек айында қабылданады деп күтілуде. 2021 жылдың қаңтарында жаңа экологиялық кодекс қабылданды, онда Климаттық күн тәртібі бойынша жаңалықтар кеңейтілді. Атап айтқанда, жасыл жобалар мен жасыл қаржыландыруды таксономия (бірыңғай жіктеу жүйесі) ұғымы берілді.

«Жасыл экономикаға» көшу жақын арада келесі қағидаттарға негізделуі тиіс:

1. ресурстардың өнімділігін арттыру;
2. ресурстарды пайдалану үшін жауапкершілік;
3. неғұрлым тиімді технологияларды пайдалана отырып, экономиканы жаңғырту;
4. ресурстарды тиімді пайдалану жөніндегі іс-шаралардың инвестициялық

тартымдығын қамтамасыз ету;

5. рентабельді іс-шараларды іске асыру;
6. бизнес пен халық арасында оқыту және экологиялық мәдениетті қалыптастыру.

Осылайша, Қазақстанда «жасыл» қаржыландыруды дамыту мүмкіндіктері кеңейуде, бұл өнеркәсіптің «жасыл» салаларының әлеуетін кеңейтуге, технологиялық инновацияларға жәрдемдесуге, бизнес пен қаржы индустриясы үшін өсудің жаңа жағдайларын жасауға мүмкіндік береді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Әлемдік «жасыл» қаржы нарығына шолу: <https://infragreen.ru/news/135043>
2. АХҚО ресми сайты: <https://aifc.kz/kz/green-finance/>
3. ҚР ҰЭМ СК ресми сайты: stat.gov.kz
4. Қазақстан Республикасы Энергетика министрлігінің ресми сайты:

<https://www.gov.kz>

5. Қазақстан Республикасындағы GEEF бағдарламасының ресми сайты:

<https://ebrdgeff.com/kazakhstan/ru/the-facility/>

УДК 336

СОДЕРЖАНИЕ БЮДЖЕТИРОВАНИЯ КАК ИНСТРУМЕНТА ФИНАНСОВОГО ПЛАНИРОВАНИЯ НА ПРЕДПРИЯТИИ

Тюльпанов Евгений Александрович

dilaraif@mail.ru

Бакалавр Института экономики, финансов и бизнеса БашГУ, г. Уфа, Республика Башкортостан, Россия

Научный руководитель – Д.Ф. Касимова

Бюджетирование представляет собой систему текущего управления финансово-хозяйственной деятельностью предприятия, направленную на достижение формализованных целей, основанную на технологии планирования, учета и контроля ресурсов в разрезе структурных подразделений предприятия.

Регулярное построение бюджета и использование его в организационной деятельности предприятия позволяет формировать определенный подход к управленческим процессам, благодаря которым деятельность каждого подразделения становится более прозрачной и доступной для анализа. Результативность характеризует уровень развития системы, позволяющий достигать определенных целей [1].

На рисунке 1 проиллюстрирована модель реализации бюджетирования на предприятии.